

М. Л. Рабінович

аспірантка кафедри конституційного права та правосуддя

ВИЗНАЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У РОМАНО- ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ

Незважаючи на те, що поняття «верховенство права» є однією з фундаментальних цінностей Європейського Союзу та ключовим принципом права ЄС, у законодавчих актах Союзу відсутнє визначення «верховенства права». У доктрині також бракує єдиного підходу до визначення даної правової цінності (принципу права), і навіть існує думка, що «консенсус щодо верховенства права можливий лише за браку консенсусу щодо змісту даного поняття» [3, с. 5].

Актуальність визначення змісту поняття верховенства права в контексті європейських студій та права ЄС зумовлена декількома чинниками. По-перше, проголошення верховенства права

однією з фундаментальних цінностей ЄС передбачає необхідність її реалізації в діяльності держав-членів, і брак єдиного підходу до визначення змісту цього поняття створює правову невизначеність. По-друге, на сьогодні ЄС активно провадить діяльність щодо зміцнення верховенства права у сусідніх державах (зокрема, в рамках Європейської політики сусідства та східного партнерства, які реалізуються в Україні). Проведення такої діяльності зумовлює необхідність розроблення єдиних критеріїв оцінки стану верховенства права у державах-партнерах та їхнього прогресу у здійсненні реформ.

Поряд із законодавчими актами ЄС та практикою Суду ЄС у Люксембурзі важливим джерелом вивчення підходів до поняття верховенства права в праві Євросоюзу є конституційні традиції держав-членів. Німецька концепція *rechtsstaat* та французька *etat de droit* найбільше вплинули на формування верховенства права як фундаментальної цінності ЄС.

Поняття *rechtsstaat* виникло у Німеччині наприкінці XVIII століття як неологізм, який поєднував поняття права та держави. Згідно із баченням німецького юриста Роберта фон Моля, сутність правової держави полягає в тому, щоб забезпечити вільну та всеосяжну реалізацію сильних рис особи [2, с. 8]. Таким чином, основною метою правової держави та її відмінністю від поліцейської, відповідно до візії фон Моля, є індивідуальна свобода, яка має бути забезпечена дотриманням законів та звичаїв, а також увагою до індивідуальних рис та схильностей особи [2, с. 10-12].

У XIX столітті термін *rechtsstaat* почав розглядатися у трьох основних вимірах: як самообмеження держави, дотримання суб'єктивних прав та первинна роль закону (законність) [1, с. 243]. Відповідно до теорії самообмеження держави дії органів державної влади не мають обмежуватися зовнішніми чинниками. Натомість держава має обмежувати сама себе для того, аби сумлінно виконувати свої функції (зокрема захищати суб'єктивні права громадян) та уникати соціального тиску.

Тоді як трьохвимірною концепцією верховенства права, характерною для німецького публічного права початку XIX століття, свідчить про високий рівень розвитку його розуміння, через півстоліття поняття «верховенство права» почало використовуватися у суто технічному сенсі і лише в рамках адміністра-

тивного права. До поразки Німеччини у Другій світовій війні поняття *rechtsstaat* існувало суто формально і застосовувалося навіть для характеристики правового режиму Третього Рейху.

Однак після Другої світової війни відбулося «відродження» *rechtsstaat* в якості конституційного принципу, який зокрема передбачає захист основних прав. Крім того, на сьогодні принцип верховенства права активно використовується Федеральним конституційним судом Німеччини для подолання прогалин в праві та розробки нових правових принципів, як, наприклад, принцип пропорційності, який справив значний вплив на правові системи Німеччини та ЄС [3, с. 26].

Німецька концепція *rechtstaat*, яка поєднує як формальні, так і сутнісні елементи, значно вплинула на правову доктрину Франції, де термін *etat de droit* вперше виник на початку XX століття в рамках адміністративного права. В науковій літературі брак єдиного принципу верховенства права асоціюється із багатозначністю французьких термінів *republique* та *etat*, а також відсутністю стабільного конституціоналізму [1, с. 246-247]. В світлі цього важливо розуміти, що спочатку принцип верховенства права у Франції означав лише ефективний перегляд статутного права, тобто розумівся як суто технічний інструмент подолання свавілля держави.

Відповідно до законодавства П'ятої Республіки *etat de droit* включає два основних принципи, а саме перегляд статутного права конституційною радою, а також обмеження виконавчої влади у відповідності із формальними та сутнісними стандартами, закріпленими у Конституції [1, с. 248]. Таке розуміння конституціоналізму свідчить про присутність тісного зв'язку між конституціоналізмом та верховенством права у французькій правовій традиції.

Переходячи до висновків, необхідно зазначити, що і *rechtstaat*, і *etat de droit* представляють собою правові принципи конституційної цінності. В той же час як *rechtstaat*, так і *etat de droit* бракує визначення у відповідних конституційних актах. Визначення *rechtstaat* та *etat de droit*, розроблені німецькими та французькими вченими, дозволяють розглядати відповідні принципи як мета-принципи, що включають значну кількість елементів як формального, так і сутнісного характеру. В цей же час тоді як німецька концепція верховенства

права безпосередньо містить сутнісний елемент, *etat de droit* містить лише посилання на конституційні норми, що свідчить про надзвичайно тісний зв'язок між цим принципом та конституційним устроєм.

Література

1. Gosalbo-Bono R. The Significance of the Rule of Law and Its Implications for the European Union and United States [Text] / R. Gosalbo-Bono // University of Pittsburg Law Review. — 2010. — Vol. 72. — P. 229-360.
2. Mohl R. Die Polizeiwissenschaften nach den Grundsätzen des Rechtsstaates [Text] / R. von Mohl. — Thbingen: H. Laupp, 1844. — 610 p.
3. Pech L. The Rule of Law as a Constitutional Principle of the European Union [Text] / L. Pech // Jeann Monnet Working Papers, 2009. — P. 1-79.